

Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis ir *Arbor Humanae Vitae*: apmąstant žmogaus gyvenimą

Jolita Liškevičienė

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas

Dominikonų g. 15/1, LT-01131 Vilnius

jolita.liskeviciene@vda.lt

——— Tekste plačiau pristatoma ir nagrinėjama vieno Lietuvos meno-tyros apyvartoje nežinoto grafikos lakšto ikonografija. Tai nyderlandų graverio Theodooro Galle pagal LDK didiko Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio sumanymą išraižytas grafikos kūrinys, kuris gimė didikui bendradarbiaujant su Plantino-Moretus spaustuvininkais ir nyderlandų graveriais, kai spaudai buvo rengiamas garsios Radvilos Našlaitėlio knygos *Kelionė po Jeruzalę* aprašymas. Raižinyje persipina kelios temos – žmogaus gimties, gyvenimo, mirties ir amžinojo gyvenimo tema, taip pat galime įžvelgti Radvilos Našlaitėlio gyvenimo istoriją, atsispindi to laiko žmogaus gyvenimo vertybės, santykis su Šv. Raštu ir mąstymas apie amžinybę.

Reikšminiai žodžiai: ikonografija, žmogaus gyvenimo teatras, XVII a. pirmos pusės grafika, Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, Theodooras Galle, Tomas Makovskis.

XVII a. pradžioje sukurta grafikos lakštą *Arbor vitae humanae* (*Žmogaus gyvenimo medis*) užsakė ir sumanė LDK didikas Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, o jį atliko nyderlandų raizytojas Theodorus Galle, apie tai byloja įrašai raizinio apačioje. Apie idėjinius meno kūrinų programų kūrėjus turime nedaug žinių. Šis klausimas menotyros lauke buvo keliamas, tačiau pakankamai mažai gvildentas Lietuvos senosios dailės istorijos kontekste. Meno istorikai dažniausiai kalba apie kūrinių autorių ir pačios kūrinio idėjos įgyvendinimą, jo meninę kokybę, kūrinio formalias savybes ir panašiai. Šiame straipsnyje bus aptariamas ir pats kūrinio sumanymas, užsakovo vizija, kuri, viena vertus, yra autentiškas Radvilos Našlaitėlio žmogaus gyvenimo apmąstymo pavyzdys, kita vertus – baroko epochos žmogaus ideali krikščioniško gyvenimo „galimybių“ schema, pasibaigianti dangiškojo gyvenimo vizija. Grafikos lakštas saugomas Prancūzijos nacionalinėje bibliotekoje, Fotografijos ir graviūrų departamente, Galle raizinių albume (*Oeuvre des Galles*)¹. Pats raizinytis yra įklijuotas 16 albumo lape, kiek apkirptas. Graviūra kaip atskiras grafikos lakštas taip pat saugoma Nacionaliniame Nyderlandų muziejuje (Rijksmuseum) Amsterdame², jo skaitmeninė kopija yra publikuojama ir šiame straipsnyje [1 il.].

Pirmą kartą šis raizinytis kiek plačiau pristatytas ir buvo publikuotas lenkų mokslininkės Jadwigos Bednarskos mokslo studijoje, skirtoje XVII a. pirmos pusės Lenkijos panegirinėms iliustracijoms panagrinėti³. Autorė, aptardama šią iliustraciją, įvertino aukštą jos meninę lygį, nurodyma reformacijos laikui būdingą ikonografijos turtingumą, tačiau plačiau jo netyrinėjo⁴. Į Lietuvos menotyros apyvartą šis raizinytis dar nebuvo integruotas ir išsamiau neaptartas. Apie šio grafikos kūrinio buvimą pirmą kartą sužinome iš istoriografijos – iš proginio XVII a. spaudinio, skirto Mikalojui Kristupui Radvilai tapus Vilniaus vaivada (1604). Ta proga Vilniaus jėzuitai parengė proginių tekstų rinkinį *Panegyrica illustris[si]mo domino*

1 Prancūzijos nacionalinė biblioteka, Fotografijos ir graviūrų departamentas, EC-67 (D)-BOITE Fol., l. 16, R141411.

2 Rijksmuseum, inv. Nr. RP-P-OB-68.040, Nežinomas autorius, sumanymo autorius – Nicolaus Christophorus Radzivilus, raizytojas ir spaudėjas – Theodoor Galle, Antverpenas, 1595–1633.

3 Jadwiga Bednarska, *Z dziejów Polskiej ilustracji panegirycznej pierwszej połowy XVII wieku*, cz. 2: *Problematyka stylistyczno-formalna Polskiej panegirycznej ilustracji książkowej* (Katowice: Muzeum Śląskie, 2005), 29.

4 Ibid., il. 57. Tyrimė publikuota Paryžiaus bibliotekoje saugoma iliustracija.

1.
Tomas Makovskis(?), Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, Theodoras Galle, *Arbor Humanæ Vitæ*, XVII a. 2 deš., vario raizīnys, Antverpenas, Nacionalinis Nyderlandų muziejus

Tomasz Makowski(?), Mikołaj Krzysztof "the Orphan" Radziwiłł, Theodor Galle, *Arbor Humanæ Vitæ*, 1610s, copper engraving, Antwerp, Rijksmuseum

d. *Nicolao Christophoro Radzivilo* [...]⁵, dedikuotą Radvilos Našlaitėlio sūnėnams. Didžiausią panegirikos dalį sudaro hegzametru parašyta beveik 800 eilučių poema „Radvilų kilimas, stropiai pasirengus išaustas ir Radvilų giminės istoriją vaizduojantis“, kurio autorius jėzuitas Matas Nevė⁶. Kūrinyje išsiskiria tuo, kad jame gan tiksliai pateikiami to meto įvykiai ir faktai, charakteringai aprašomos atskiros personalijos. Būtent jame minimas ir plačiau pristatomas aptariamasis raižinys *Žmogaus gyvenimo medis* (*Arbor Humanae Vitae*). Neseniai publikuotas šio lotyniško eiliuoto teksto vertimas į lietuvių kalbą (Eugenijos Ulčėnaitės), o jį rengusiai ir redagavusiai Onai Dilytei-Čiurinskienei konsultuojantis su dailėtyrininkėmis pavyko identifikuoti šį dailės kūrinį, taip pat atsekti ir kitus tekste aprašomus su Radvilomis susijusius meno kūrinius⁷. Poetiniame tekste minima aptariamoji graviūra – *Arbor Humanae Vitae* – iki šiol menotyros apyvartoje žinota tik labai siaurame specialistų rate. Tad straipsnio tikslas yra plačiau pristatyti šį grafikos kūrinį ikonografiniu aspektu, aptarti jo santykį su gausiais įrašais, kelti autorystės klausimą susiejant su meno kūriniui savalaikiu XVII a. pradžios tekstu, kuriame yra trumpai nupasakojama kūrinio idėja, jos autorius ir užsakovas.

Kūrinio ikonografija

Grafikos lakštas *Arbor Humanae Vitae* išsiskiria savo formatu (456 × 329 mm), gausia tekstine ir ikonografinė medžiaga. Šioje graviūroje yra jungiamos kelios ikonografinės temos: gyvenimo medis, turtingo ir vargšo žmogaus gyvenimo palyginimas (alegorija), paremtas Šv. Rašto tekstu, mirtis ir amžinasis gyvenimas. Šios temos persipina ir siejasi su atskirais žmogaus gyvenimo tarpsniais (gimimu, gyvenimu, mirtimi ir amžinuoju gyvenimu), o pats raižinys „prisotintas“ gausiomis Šv. Rašto citatomis. Vargšo žmogaus prototipu pasirenkamas biblinio Lozoriuso gyvenimas. Simboliniame gyvybės medžio atvaizde yra perteikiami įvairūs žmogaus

5 *Panegyrica illustris[s]imo domino d. Nicolao Christophoro Radzivilo S. R. I. p[ri]ncipi], Olycen[s]i et Niesvisien[s]i duci, comiti a Szydlovicz et Mir; etc. etc., post auspiciatissimo initum Vilnae palatinatum, ab eiusdem ill[ustris]s[im]i domini perillustribus nepotibus d. Nicolao Christophoro, d. Ioanne Alberto, d. Alberto Stanislao Radzivilis, et quibusdam aliis bonarum artium cultoribus, nomine totius Academiae Vilnensis Societatis Iesu, summa fide et observantia D. D.* (Vilnae: Academicis Societatis Iesu Typis, Thomas Levicki Cracovien[s]is, A. D. MDCIV [1604]).

6 Eugenija Ulčėnaitė, „Radvilų kilimas: barokinė didikų Radvilų kilmės prezentacija“, in *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 40 (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015), 203–210.

7 *Ibid.*, 238, žr. 129 išnašą.

gyvenimo tarpsniai, išskiriant turtingo ir neturtingo žmogaus gyvenimą, kai jis tam tikrais taškais (lūžiais) susikerta ir yra lygūs, t. y. gimimo ir mirties metu. Pagrindinis raizinio elementas yra šakotas į žemę įaugęs „gyvenimo“ medis, dalijamas į šešias dalis, kurios yra pažymėtos didžiosiomis raidėmis medžio kamieno ir išskirtos paties raizinio sumanytojo graviūros apačioje, pažymint raidėmis nuo A iki F ir paaiškinant jų prasnę.

Apatinė raizinio A dalis yra skirta medžio šaknynui, kuris vaizduoja gyvenimą po žeme. Apačioje esantis įrašas praplečia toliau plėtojama tema: A. *Nascimur pares, primaque iuventa ubere contenta vivit* („Gims-tame lygūs, ir pirmoji jaunystė (t. y. kūdikystė) gyvena tenkindamasi krū-timi“⁸). Ties A raide pažymėto kamieno virš pačios raidės yra prikabinta architektūrinė lentelė su įrašu iš Patarlių knygos: *Dives et pauper obviaverunt sibi: utriusque operator est Dominus, Prov. 22* („Turtuolis ir vargšas turi bendrą ryšį: jų abiejų Kūrėjas yra VIEŠPATS“, Pat 22, 2). Taigi įrašas nurodo, kad jungiamos dvi temos – gimimas ir turtuolio bei vargšo palygini-mas, o jų kūrėjas yra tas pats Dievas.

Plačiau išsišakojusio medžio kamieno, pažymėto B raide, dalyje, jo centre, vaizduojamas siužetas, kuriame kontrasto principu jungiami var-gingo ir turtingo žmogaus gyvenimo pavyzdžiai. Įrašas paaiškina autoriaus sumanymą: B. *Vivimus impares: et a lacte nos regna non capiunt; nec iam opum ac deliciarum finis* („Gyvename nelygūs; [atjunkus] nuo pieno mums nebepakanka ir karalysčių; turtams ir malonumui jau nebėra galo“). Čia parafrazuojant Seneką yra kalbama apie gyvenimo skirtingumą ir įvairovę⁹.

Centre vaizduojamo medžio kamienas vėl susijungia C dalyje ir persisuka. Ši dalis simbolizuoja mirties tašką, kai nepriklausomai ar turtin-gai, ar vargingai gyvenęs žmogus mirties akivaizdoje tampa vienodai lygus, apie tai liudija ir įrašas: C. *Morimur pares, nulla prerogativa sceptri, at pauperis casae* („Mirštame lygūs, skeptras niekuo nepranašesnis už var-guolio lūšną“).

8 Įrašus tikslino ir vertė Ona Dilytė-Čiurinskienė. Kiti įrašai, paremti Šv. Rašto citatomis, versti pagal internetiniame išteklyje www.biblija.lt pateiktus vertimus ir arkivyskupo Juozapo Jono Skvirecko Šv. Rašto vertimą: *Šventasis Raštas. Senasis Testamentas*, 3 t. (Vilnius: Vaga, 1990).

9 *Nemo nascitur dives; quisquis exit in lucem iussus est et lacte et panno esse contentus: ab his initiis nos regna non capiunt* („Niekas negimsta turtingas. Pasaulį išvydusiam žmogui liepta tenkintis pienu ir skuduru. Taip mes pradėdame, o vėliau mums nebepakanka ir karalysčių.“). Šią parafrazę pastebėjo teksto vertėja Ona Dilytė-Čiurinskienė, pagal: Lucijus Anėjus Seneka, *Laiškai Lucilijui*, iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė (Vilnius: Tyto alba, 2007), XX laiškas.

Gyvybės medžio kamienas nežymiai išsiskyręs vėl susitinka D dalies taške – mirties scenoje (alegorijoje), kurioje vaizduojamos turtingo ir neturtingo žmogaus laidotuvės. Raižinio apačioje esantis įrašas išplečia turinį ir paaiškina siužetą, kuris įkomponuotas kamienų viduje. D. *Integimur licet impares purpura aut vili lacerna verminum tamen pabulo pares* („Nors rengiamės nevienodai – purpurine mantija ar pigiu apsiaustu, tačiau tapę kirminams pašaru esame lygūs“).

Gyvybės medžio kylantis kamienas dar kartą persisuka E dalyje, kuri aiškinama taip: E. *Resurgimus pares, omnibus exuti fortunae mendacius* („Prisikeliame [po mirties] lygūs, nusimetę visas fortūnos apgavystes“). Ši dalis nurodo į žmogaus prisikėlimą.

Galutinai medžio laja viršuje išsišakoja F dalyje, jau danguje, kuriame išplėtojamas amžinosios Dangaus karalystės siužetas: F. *Praemiamur impares, e Lazari aut Epulonis tabula felici et infelici aeternitate donandi* („Esame apdovanojami nevienodai, pagal Lozorius arba turtuolio paveikslą pelnome laimingos arba nelaimingos amžinybės atlygį“).

Taigi raižinį sudaro šešios dalys, į kurias įpinama ir plėtojama turtingo ir neturtingo žmogaus gyvenimo tema: jo gimimas, gyvenimas žemėje, mirtis ir laidotuvės, prisikėlimas ir amžinasis gyvenimas danguje.

Raižinys prasmiskai taip pat dalijamas į dešinę ir kairę puses, taip išskiriant ir išryškinant skirtingo gyvenimo opozicijas – turtingojo ir neturtingojo. Pačioje raižinio apačioje, medžio šaknų dalyje, vaizduojami du atskiri siužetai, susiję su vaiko gimimu. Kairėje pusėje yra vaizduojamas neturtingoje šeimoje gimęs kūdikis – motina rankose laiko vaikėlį, sėdi pašiūrėje, jos drabužiai suplyšę. Dešinėje pusėje vaizduojamas turtingoje šeimoje gimęs kūdikis – motina gražiai apsirengusi, laiko suvystytą vaikėlį, šalia kūdikio lovelė ir tėvų baldakimas su užuolaidomis – turtingo žmogaus gyvenimo įvaizdžiai. Šie ovaluose įkomponuoti siužetai dekoruoti puošniais manieristiniais apkaustų ornamento kartušais. Raižinio centre simetriškai išdėstytos „Gyvenimo“ medžio šaknys, kiekvienoje jų įrašyta po citatą iš Šv. Rašto, tad apatinė raižinio dalis yra skirta žmogaus gimimui apmąstyti.

Kita raižinio dalis labai aiškiai atskirta, joje vaizduojamas žmogaus gyvenimas (B), prilygintas medžio augimui virš žemės, kurio kamienas

2.
Heinrich
Aldegrever;
*Turtuolio ir
vargšo Lozorius
alegorija*, 1554,
vario ražinys, Britų
muziejus

*Allegory of a rich
man and poor
Lazarus*, 1554,
copper engraving,
British Museum

šakojasi ir persipina. Persisukusių kamienų viduje vaizduojamas atskiras dailės siužetas: pirmame plane kairėje pusėje išmaldos prašantis raupsuotasis Lozorius vaizduojamas gulintis lauke, apiplyšusiais drabužiais, su ramentais, šunys laižo jo žaizdas su įrašu: *Afflictio pauperum* („Vargšų vargas“). Lozorius pavyzdys tapo skriaudžiamųjų viltimi, kad neteisybė būsimanti panaikinta pomirtiniame gyvenime. Kitoje – dešinėje – pusėje, priešinant vargšo prototipui, namų interjere vaizduojamas turtingas ir dailiai apsirengęs žmogus. Jis sėdi prie staltiese padengto ir maistu nukrauto stalo, rankoje laiko taure, sėdi kartu su žmona (moterimi), jį supa tarnai, nešantys maistus, tolumoje pavaizduoti muzikuojantys asmenys. Šį siužetą patikslina įrašas: *Faelicitas divitum* („Turtingųjų laimė“). Toks siužetas buvo plačiai išgalėjęs Naujųjų laikų Vakarų dailės ikonografijoje¹⁰, o jam susiformuoti ir paplisti turėjo įtakos Naujojo Testamento Evangelijos pagal Luką tekstas – „Turtuolio ir Lozorius palyginimas“:

Gyveno kartą vienas turtuolis. Jis vilkėjo purpuru bei ploniausia drobe ir kasdien ištaigingai puotaudavo. O prie jo rūmų vartų gulėjo votimis aptekęs elgeta, vardu Lozorius. Jis troško numarinti alkį bent trupiniais nuo turtuolio stalo, bet tik šunės

¹⁰ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sud. Dalia Ramonienė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997), 179.

atbėgę laizydavo jo votis. Ir štai elgeta mirė ir buvo angelų nuneštas į Abraomo prieglobstį. Mirė ir turtuolis ir buvo palaidotas. Atsidūręs pragaro kančiose, turtuolis pakėlė akis ir iš tolo pamatė Abraomą ir jo prieglobstyje Lozorijų. Jis sušuko: „Tėve Abraomai, pasigailėk manęs! Atsiųsk čionai Lozorijų, kad, suvilgęs vandenyje galą piršto, atvėsintų man liežuvį. Aš baisiai kenčiu šitoje liepsnoje“. Abraomas atsakė: „Atsimink, sūnau, kad tu dar gyvendamas atsiėmei savo gėrybes, o Lozorius – tik nelaimės. Todėl jis susilaukė paguodos, o tu kenti. Be to, tarp mūsų ir jūsų žioji neperžengiama bedugnė, ir niekas panorėjęs iš čia negali nueiti pas jus nei iš ten persikelti pas mus“. Tas vėl tarė: „Tai meldžiu tave, tėve, nusiųsk jį bent į mano tėvo namus: aš gi turiu penkis brolius – juos teispėja, kad ir jie nepatektų į šią kančių vietą“. Abraomas atsiliepė: „Jie turi Mozę bei pranašus, tegul jų ir klauso!“ O anas atsakė: „Ne, tėve Abraomai! Bet jei kas iš mirusiųjų nueitų pas juos, jie atsiverstų“. Tačiau Abraomas tarė: „Jeigu jie neklauso Mozės nei pranašų, tai nepatikės, jei kas ir iš numirusių prisikeltų“ (Lk 16, 19–31).

Šis pasakojimas Europos dailės ikonografijoje buvo žinomas nuo rankraštinės knygos iliustracijų, tačiau ypač suklestėjo grafikoje XVI a. raižiniuose. Vieną graviūrų ciklą – *Turtingojo ir vargšo Lozoriaus alegorija* 1554 m. sukūrė garsus vokiečių kilmės raižytojas Heinrichas Aldegrevėris (1502–1555/1561)¹¹. Vėliau ši NT „alegorija“ gausiai kartota kitų menininkų ir vario raižytojų, daugiausia, žinoma, Vokietijos ir Nyderlandų dailininkų kūryboje¹². Ši tema imta jungti su žmogaus amžiaus ir atskirų gyvenimo tarpinių – kūdikystės, jaunystės, brandaus amžiaus ir senatvės – apmąstymais. Vienas tokių reikšmingų iliustruotų grafinių ciklų – *Theatrum vitae humanae. Aeneis tabulis per Ioa[nnes] Phrys[ium] exaratum* (Žmogaus gyvenimo teatras. Su [žmogaus] amžiaus lentelėmis išraižytomis Johano Fryso) buvo išleistas Antverpene 1577 m.¹³ [3 il.]. Hansas Vredemanas de Vriesas (Ioannes Phrys) buvo architektas ir dailininkas, kūrė Amsterdame, Hamburge, Gdanske, Prahoje, Leideno universitete dėstė architektūros teoriją. Tad savo šešių vario raižinių cikle atskirus žmogaus gyvenimo

11 Serija saugoma Nacionaliniame Nyderlandų muziejuje Amsterdame, Britų muziejuje ir kitur.

12 Pasinaudojus meno kūrinių klasifikavimo ir paieškos ICONOCLASS sistema (73C852), vien Rijks muziejuje Amsterdame pagal šį įrankį su Luko Evangelijos įrašu yra pateikiama apie 70 įvairių dailininkų sukurtų meno kūrinių. Plačiau žr.: <https://www.statenvertaling.net/kunst/iconclass/73C852>, žiūrėta 2022 m. kovo 3 d.

13 Hans Vries de Vredeman, *Theatrum vitae humanae. Aeneis tabulis per Ioa[nnes] Phrys[ium] exaratum* (Antwerp: Petrus Balten, 1577).

3. Hans Vredeman de Vries, knygos *Theatrum vitae humanae* (Antverpenas, 1577) antraštinis lapas

Title page of the book *Theatrum vitae humanae* (Antwerp, 1577)

tarpsnius sujungė ir palygino su architektūros orderiais¹⁴. Šie raiziniai priiskiriami prie originalių architektūrinės vaizduotės ciklų¹⁵.

Žmogaus gyvenimo tarpsniai dažniausiai buvo apmąstomi metų laikų, laiko (paros, valandų) ar planetų sistemoms skirtų grafikos ciklų raiziniuose. Akivaizdu, kad tema XVI a. pabaigoje išpopuliarėjo per spaudą, nes žmogaus gyvenimo prasmė, įvairūs jo amžiaus tarpsniai ir siečiai, gyvenimas po mirties – tai temos ir klausimai, kurie rūpėjo ne vien teologams ar mąstytojams, bet ir kiekvienam skaitančiajam ar bent kiek mokslo

¹⁴ 6 grafikos lakštų cikle žmogaus gyvenimo tarpsniai siejami su architektūriniais orderiais: kompozitiniu („I. *Composita*“, iki 16 metų), korintiniu („Corinthia, 2“, nuo 16 iki 32 metų), jonėniniu („Ionica, 3“, nuo 32 iki 48 metų), dorėniniu („Dorica, 4“, nuo 48 iki 64 metų), toskaniniu („Tuscanica, 5“, nuo 64 iki 80 metų), o paskutinis skirtas griuvėsiams ir žmogaus mirčiai („Ruyne, 6“).

¹⁵ Plačiau apie patį ciklą žr.: https://diglib.hab.de/content.php?dir=edoc/ed000162&disty%3Fpe=optional&xml=tei-introduction.xml&xsl=http://diglib.hab.de/rules/styles/projekte/theatra/tei-introduction2.xsl&metsID=edoc_ed000162_introduction, žiūrėta 2022 m. kovo 9 d.

ragavusiam žmogui. Plačiau suvokiama barokinė „žmogaus gyvenimo teatro“ metafora, susijusi su įvairiais žmogaus gyvenimo diskursais, vėliau dar ne kartą buvo naudojama ir kituose veikaluose, tarkim, gausiausiai išplėtotą Theodoro Zwingerio (Baselis, 1565) to paties pavadinimo veikale, kuris virto net 29 tomų traktatu¹⁶. Vizualiai reikšminga buvo ir dar viena to paties pavadinimo prancūzų rašytojo Jeano Jacques'o Boissard'o (1528–1602) knyga, iliustruota 60 emblemų, kurias sukūrė garsus dailininkas ir raizytojas Theodore'as de Bry (1528–1598)¹⁷. Knygos iliustruotame antraštiniame lape yra paryškinti žmogaus gyvenimo tarpsniai – vaikystė, jaunystė, einamos pareigos ir senatvė, atspindint keturis gyvenimo tarpsnius ir juos nuolat lydinčią mirtį, visi siužetai paremti Šv. Rašto citatomis. Antraštinis lapas taip pat dekoruotas puošnia to laiko ornamentika. Atskiruose vario raizinio knygos iliustracijose plėtojami atskiri žmogaus gyvenimo siužetai, viename jų yra pavaizduota ir minėta turtingojo ir Lozorius alegorija „Dives Epulo“ („Turtuolis puotautojas“) [4 il.]¹⁸. Taigi XVI–XVII a. dailėje siužetas buvo gerai žinomas, turėjo nusistovėjusią ikonografiją, paremtą turtingojo ir neturtingojo priešprieša, ir glaudžiai buvo susijęs su žmogaus gyvenimo apmąstymu.

Grįžtant prie aptariamos graviūros ir kylant kamienu aukštyn, vaizduojama dar viena nuo žmogaus gyvenimo neatsiejama tema – Mirtis (D). Medžio kamienas ir jo šakos persipina, jų sankirtoje yra lotyniškas įrašas: *Stipendia peccati, mors, Rom. 6* („Atpildas už nuodėmę – mirtis“, Rom 6, 23). Mirtis šiuo atveju tėra riba, už kurios dar yra amžinasis gyvenimas, taigi čia galime įžvelgti krikščioniškojo mokymo pergalę¹⁹. Medžio kamienu viduje vaizduojama siužetinė iliustracija – Mirties alegorija, kurios siužeto centre pavaizduota Giltinė su dalgiu rankose, kuri visus sulygina „nupjau-dama“ visus žemiškuosius laimėjimus. Jos fone atitinkamai kairėje pusėje yra pavaizduotos vargšo žmogaus laidotuvės, kurios vyksta prie bažnyčios

¹⁶ *THEATRVM HVMANAE VITAE Theodori Zwingeri Bas. Tertiatione Nouem Volvminibus locupletatum, interpolatum, renouatum Jacobi Zvingeri Fil. recognitione plurimum inprimis recentiorum Exemplorum auctario, Titulorum & Indicium certitudine ampliaturum Cum quadrigemino Elencho, Methodi scilicet, Titulorum, Exemplorum, Rerum & Verborum. non sine Privilegiis* (Basileae, per Sebastianvm Henricpetri, 1604).

¹⁷ *Theatrum Vitae Humanae. A I. I. Boissardo Vesuntino conscriptum, Et à Theodoro Bryio artificiosissimis historiis illustratum...* Excussum typis Abrahami Fabri... impensis Theodori Bryi... 1596, aprašyta pagal: Mario Praz, *Studies in Seventeenth-Century Imagery* (Rome: Edizioni di storia e letteratura, 1964), 279. Daugiau apie knygą žr.: <https://www.emblems.arts.gla.ac.uk/french/books.php?id=FBOb>. Apie dailininką žr.: F. W. H. Hollstein, *Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts, ca. 1450–1700*, vol. IV (Amsterdam, 1951), 27–52.

¹⁸ *Ibid.*, Cap. XLVII, 205.

¹⁹ Mindaugas Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* (Vilnius: Aidai, 2008), 61.

4.
Theodore de Bry,
Jean-Jacques Boissard
knygos *Theatrum vitae
humanae* (Mecas, 1596)
antraštinis lapas

Title page of Jean-
Jacques Boissard's
book *Theatrum vitae
humanae* (Mecas, 1596)

tvoros (šventoriuje), kur mirusysis, susuptas į drobę, yra guldomas tiesiai į žemėje iškastą kapo duobę, o dešinėje – vaizduojamos turtingo asmens laidotuvės: gausi procesija katafalke neša mirusįjį į bažnyčią.

Laidotuvės ir atminties įamžinimo vieta baroko laiku tapo svarbia ir aktualia kultūros dalimi. Mirtis yra neišvengiama žmogaus gyvenimo dalyvė, apie ją nuolat mąstoma, jai ruošiamasi. Nors pati mirties tematika tampa aktuali jau viduramžių dailėje, tačiau baroke, nuo XVII a. pradžios, matyti mirties sampratos kaita, kai mirčiai jau yra ruošiamasi visą žmogaus gyvenimą, taip padedant pamatus ir amžinajam gyvenimui²⁰.

20 Ibid., 40, 80–109.

Viršutinėje raizinio dalyje, kuri pradedama įrašu: *Surgite mortui ad iudicium* („Kelkitės, mirusieji, į teismą“), išraižyta dar viena tema – Dangaus scena (F), jos centre vaizduojamas ant Žemės rutulio sėdintis ir amžinąja šviesa nušviestas Kristus, prie jo kojų – trimituojantis angelas, abipus Jo vaizduojama Marija ir Jonas Krikštytojas, šalia jų – keturi evangelistai, apaštalai ir pranašai. Taigi dangiškojo rojaus paveikslas buvo plačiai paplitęs baroko dailės ikonografijoje²¹.

Didžiąją viso raizinio dali užima kairėje ir dešinėje pusėje atskiruose įvairios formos skyduose, pakabintuose ant medžio šakų, vaizduojamos išraižytos citatos iš Biblijos, kurios aiškina ir praplečia viso grafikos lakšto prasmę. Raizinio apačioje yra pateikti raizinio dalių nuo A iki F paaiškinimai lotynų kalba ir vienas lotyniškas užrašas, išplečiantis ir apibendrinantis pagrindinę grafikos kūrinio idėją (temą), kurią nusakė raizinio užsakovas Radvila Našlaitėlis: *Quisquis exitum cogitas, vitam intuerere. neque ab Epulonius mensa remuneratio Lazari, neque a Lazari palea Epulonius venit ignis* („Kiekvienas, kuris galvoji apie mirtį, mąstytk apie gyvenimą. Ne nuo puotautojo turtuolio stalo atlygį gavo Lozorius, ne nuo Lozorius šiaudų įsiplieskė turtuoliui ugnis“). Taigi viso žmogaus gyvenimo apmąstymas – idealioji baroko žmogaus gyvenimo vizija – buvo vienas iš šio kūrinio tikslų, įgavęs savitą, originalią ir Šv. Rašto citatomis pripildytą dailės raišką.

Biblijos citatos kaip išplėtotas pasakojimo turinys

Visa *Arbor Humanae Vitae* graviūra yra gausiai užpildyta išraižytomis Šv. Rašto citatomis. Verta jas kiek plačiau patyrinėti ir išversti, norint geriau suprasti viso kūrinio prasmę.

Gyvybės medžio šaknynas išsiskiria savo plastika, jis pavaizduotas kiek tamsesnio (juodesnio) kolorito, su knibždančiu gausiu smulkios gyvūnijos pasauliu – driežais, rupūžėmis, gyvatėmis, naktiniais drugiais ir kitais tamsos gyvūnais, kurie dalyvauja šiame pasaulio gausios įvairovės „teatre“. Ant medžio šaknų yra išraižyta 13 Šv. Rašto citatų ir dar viena jų – vainikuoja visą žmogaus gimties temą – „Turtuolis ir vargšas turi bendrą ryšį: jų abiejų Kūrėjas yra VIEŠPATS“ (Pat 22, 2). Dešinėje šaknyno pusėje, žiūrint nuo viršaus į apačią, yra išraižytos kelios Šv. Rašto citatos: *Lac etc.*

21 Plačiau žr.: Philip C. Almond, *Za grobem: Historia życia po śmierci*, preložyla Anna Kunicka (Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2017); Krystyna Moisan-Jabłońska, *Obraz Czyścica w sztuce polskiego baroku. Studium ikonograficzno-ikonologiczne* (Warszawa: Wydawnictwo naukowe Semper, 1995) ir kt.

ut nutriatur id quod plasmatum est. 4 *Esd.* 8 („Pienu ir kt., kad maitintūsi tai, kas sukurta“, 4 *Ezd.* 8, 11); *Nudus egressus sum de utero matris meae, Iob.* 1 („Nuogas išėjau iš motinos iščių“, *Job* 1, 21); *Omnes homines de solo et ex terra, Eccl.* 33 („Ir žmonija buvo sukurta iš žemės“, *Sir* 33, 10); *Natura filij irae, Eph.* 2 („Iš prigimties rūstybės vaikai“, *Ef* 2, 3); *Ego natus accepi comunem acrem, Sap.* 7 („Ir aš vos gimęs įkvėpiau visiems bendro oro“, *Išm* 7, 3); *In peccatis concepit me mater mea, Psal.* 50 („Ir mano motina mane pradėjo su nuodėme“, *Ps* 50 (51), 7).

Kairėje pusėje, nuo viršaus leidžiantis gilyn į žemę, yra išraižytos tokios citatos: *In involumentis nutritus et curis magnis, Sap.* 7 („Buvau rūpestingai auginamas vystyklusose“, *Išm* 7, 4); *Primam vocem similem omnibus emisi plorans, Sap.* 7 („Pravirkdamas išrėčiau tą patį pirmąjį garsą, kaip visi“, *Išm* 7, 3); *Omnis caro faenum, Is.* 40 („Visa žmonija – kaip žolė“, *Iz* 40, 6); *Erraverunt ab utero, Psal.* 57 („Nuo gimimo dienos klysta iš kelio ir meluoja“, *Ps* 58, 4); *Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, Sap.* 7 („Per dešimt mėnesių [gavau] kūną ir kraują“, *Išm* 7, 2); *In iniquitatibus conceptus sum, Psal.* 50 („Štai esu gimęs su kalte“, *Ps* 51, 7). Giliausioje šaknyje raizinio apačioje yra citata, savotiškas apibendrinimas, nurodantis žmogaus pradžia žemėje ir viso raizinio pradžia: *Unus introitus omnibus ad vitam, Sap.* 7 („Visi panašiai ateina į gyvenimą“, *Išm* 7, 6). Abiejų pusių Šv. Rašto citatos yra skirtos žmogaus gimimui apmąstyti, ir dešinėje, ir kairėje pusėje esantys įrašai persipina, juose kalbama apie vienodą visų žmonių gimtį pradžia, neišskiriant vaiko gimimo turtingai ar neturtingai gyvenančioje šeimoje, bet pabrėžiant jų panašumą. Raizinyje aiškiai pavaizduota horizonto riba – tai, kas yra po žeme (medžio šaknynas) ir kas virš jos (kamienas su medžio šakų laja), dešinė ir kairė raizinio pusės atspindi turtingo ir neturtingo žmogaus gyvenimus – tai simbolizuoja ir žemės paviršiuje pavaizduoti augantys augalai: dešinėje pasodintos dekoratyvios žydinčios gėlės (pakalnutės, gvazdikai ir kt.), o kairėje pusėje pavaizduoti laukiniai, duriantys augalai, daugiausia piktžolės (usnys ir kt.).

Kylant kamieniu aukštyn, abipus išsišakojusios keturios medžio kamieno šakos laiko skirtingų formų kartušuose išraižytas citatas, kurios šioje kompozicijoje atrodo kaip medžio lapija. Įrašų tekstai parinkti pagal

keturias gyvenimo temas (nuo B iki E). Pirmosios nuo apačios abipus einančios šakos (B) iš viso laiko 23 citatas, kurios įkomponuotos į ovalius rėmus – dešinėje ryškinamos turtingo žmogaus gyvenimo (11), kairėje – vargšo ir neturtingo žmogaus gyvenimo prasmės (12). Dešinės pusės įrašai daugiausia skirti turtingojo gyvenimui apibūdinti ir kalba apie jų gyvenimo lengvumą, sėkmę, turtus ir nerūpestingumą: viršuje *Utuntur hiacinto et portant coronam, Eccl. 40* („Dėvi mėlyną purpurą ir nešioja vainiką“, Sir 40, 4); apačioje – *Cithara et lira et tympanum et tibia et vinum in convivii vestris, Isa. 5* („Lyra ir arfa, tambūrinai ir fleita ir vynas jūsų pokyliuose“, Iz 5, 12) ir *Anima mea multa bona posita habes in annos plurimos requiesce comede bibe, Luc. 12* („Mano siela, tu turi daug gėrybių, sukrautų ilgiems metams. Išsėkis, valgyk, gerk ir linksmai pokyliauk!“, Lk 12, 19). Ant tos pačios šakos dešinėje pavaizduotos dar dvi Senojo Testamento sentencijos gėlių ir lauro lapų vainikuose, viršuje: *Vidi impium super exaltatum et elevatum sicut Cedros Libani, Isa. 36* [sic! *Ps 36*] („Aš mačiau bedievi labai išaukštintą ir iškeltą kaip Libano kedrai“, Ps 36 (37), 35); apačioje – *Via impiorum prosperatur, Hier. 12* („Sėkmė lydi nedorėlius“, Jer 12, 1). Ant viršutinių šakelių pritvirtinti dar du įrašai viename kartuše: *Magnificatus est super omnes Reges divitiis, 3 Reg. 10* („Viršijo turtais ir išmintimi visus karalius“, 3 Kar 10, 23) ir *Ducunt in bonis dies suos, Iob. 22* („Praleidžia savo dienas gėriuose“, Job 21, 13), o kitame – *Possessio eius crevit in terra, Iob. 2* („Jo turtai padaugėjo žemėje“, Job 1, 10). Ant žemųjų šakelių – dar du įrašai, viename kartuše: *In labore hominum non sunt, Psal. 72* („Jie nedalyvauja žmonių varguose“, Ps 72 (73), 5) ir *Residentes super sedem gloriosam, Eccl. 40* („Sėdintys garbingame soste“, Sir 40, 3), kitame – *Dormitis in lectis eburneis et lascivitis in stratis vestris, Amos. 6* („Miegate drambliakaulio guoliuose ir išdykaujate savo pataluose“, Am 6, 4). Taigi dešinėje pusėje visose parinktose Šv. Rašto citatose yra išryškinami turtingo žmogaus gyvenimo aspektai – turtas, linksmybės, gėris, išmintis, kuriuose vargas nedalyvauja. Dešinės pusės pavaizduoto medžio šakos gausiai lapoja, yra vešlios, žydi ir neša vaisius.

Kairėje raižinio pusėje panašia simetrine kompozicija ovaliuose kartušuose įkomponuoti kiti įrašai, kurie siejasi su neturtingo žmogaus gyvenimu: *Vincti in mendicitate et ferro, Ps 106* („Surišti skurdu ir geležimi“,

Ps 106 (107), 10); *In laboribus plurimis in carceribus*, 2 Co. 11 („Daugiau pakėliau vargų, kalėjimų“, 2 Kor 11, 23); *Pellis nostra quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis*, *Thren.* 5 („Mūsų oda nudegus kaip krosnis nuo bado audrų“, Rd 5, 10); *Oculi mei languerunt prae inopia*, Ps. 87 („Mano akys temsta nuo nelaimės“, Ps 87 (88), 10); *Flagellatus tota die et castigatio mea in matutinis*, *Psal.* 72 („Juk diena iš dienos kenčiu vargą, kas rytą tu mane nuplaki“, Ps 72 (73), 14); *Iugum grave super filios Adam*, *Eccl.* 40 („Ir sunkus jungas slegia Adomo vaikus“, Sir 40, 1). Dar dviejuose pavaizduotuose skyduose apačioje yra šie įrašai: *Humiliatum est in laboribus cor eorum*, *Psal.* 106 („Todėl jis pažemino vargų jų širdį“, Ps 106 (107), 12); *Humiliati in terra et cinere*, *Eccl.* 40 („Žemai sėdinčio ant žemės ir pelenuose“, Sir 40, 3); *Squalentes calamitate et miseria*, *Iob.* 30 („Neturto ir bado nualinti“, Job 30, 3). Ir viršuje: *Pauper sum ego et in laboribus a iuventute mea*, Ps. 87 („Aš beturtis ir varguose nuo mano jaunystės“, Ps 87 (88), 9); *Omnnes dies pauperis mali*, *Prov.* 15 („Visos beturčio dienos blogos“, Pat 15, 15). *In sudore vultus tui vesceris pane tuo*, *Ge.* 3 („Savo veido prakaitu valgysi duoną“, Pr 3, 19). Taigi visos kairėje raizinio pusėje išraižytos Šv. Rašto sentencijos nurodo į sunkų ir varganą neturtingo žmogaus gyvenimą, jo nepalankią dalį, nuolat jį lydinčius išbandymus, ligas ir pan., kuriuos jis patiria nuo pat vaikystės. Šioje pusėje pavaizduotos gyvybės medžio šakos yra sausos, nulūžinėjusios, o įrašų kartušai puošti kančios ir sunkių žemės darbų įrankiais.

Kylant medžio kamieniu aukštyn, gyvybės medžio kamienas persipina, o persivijusio kamieno antrosios šakos (C) laiko dar po 7 lenteles, iš viso 18 Šv. Rašto citatų, kurios įkomponuotos į stačiakampius rėmus ir siejasi su mirties tema. Mirties temą išduoda ir šakas apsvijusios gyvatės, dvi lentelės (kairėje ir dešinėje pusėje) pažymėtos kaukolės ir sukryžiuotų kaulų – mirties simboliais. Būtent jos tampa pažymėtomis ir svarbiausiomis temą atspindinčiomis citatomis: *O mors quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis*. *Eccl.* 41 („O mirtie! Kaip kartus tavo atsiminimas žmogui, kurs turi ramybės savo lobyje“, Sir 41, 1); aplink ją išdėliotos šios: *Rex hodie est et cras morietur*. *Eccl.* 10 („Šiandien yra karalius, rytoj jis bus miręs“, Sir 10, 12); *Mors depascet eos*. *Ps.* 48 („Mirtis

bus jų piemuo“, Ps 48 (49), 15); *Defecerunt in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione. Psal. 77* („Todėl jų dienos nyko kaip tuštybė ir jų metai su paskuba“, Ps 77 (78), 33); *Non pepercit a morte animabus eorum, Isa 77* („Negelbėko nuo mirties jų sielų“, Ps 77 (78), 50); *Cum morietur homo haereditabit serpentes et bestias et vermes. Eccl. 10* („Ir kada žmogus miršta, jo tėvonystė žalčiai, žvėrys ir kirminai“, Sir 10, 13); *Periit memoria eorum cum sonitu, Psal. 9* („Pražuvo jų atmintis kaip garsas“, Ps 9A, 7); *Dies eius sicut umbra praetereunt. Psal. 143* („Jo dienos praeina kaip šešėlis“, Ps 143 (144), 4); *Dormierunt sumnum suum et nihil inuerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. Psal. 75* („Jie užmigo savo miegu ir visų turtų žmonės nieko nerado savo rankose“, Ps 75 (76), 6). Šioje pusėje akcentuojama mirtis kaip neišvengiama gėrio, turto ir malonumų kupino gyvenimo pabaiga.

Kairėje pusėje yra išraižytos kitos citatos – pirmoji, pažymėta kaukole, – *Vigilate quia nescitis qua hora dominus vester venturus sit. Matth. 24* („Todėl budėkite, nes nežinote, kurią dieną ateis jūsų Viešpats“, Mt 24, 42), aplink ją įkomponuotos šios Šv. Rašto eilutės: *Pulvis es et in pulverem reverteris, Gene. 3* („Dulkė esi ir į dulkę sugrįši“, Pr 3, 19); *Dies mei velociores fuerunt cursore fugerunt et non viderunt bonum, Iob. 9* („Mano dienos buvo greitesnės už bėgiką; jos nubėgo ir nematė gerumo“, Job 9, 25); *Omnes morimur et quasi aquae dilabimur. 2 Reg. 14* („Mes visi mirštame ir krentame žemėn lyg vanduo“, 2 Sam 14, 14); *Cooperuit nos umbra mortis. Psalm. 43* („Ir mirties šešėlis apdengė mus“, Ps 43 (44), 20); *Scio quia morti trades me ubi constituta est domus omni viventi, Iob. 30* („Žinau, kad paduosi mane mirčiai, tenai, kur paskirti namai kiekvienam gyvajam“, Job 30, 23); *Statutum est hominibus semel mori. Hebr. 9* („Ir kaip žmonėms skirta vieną kartą mirti“, Hbr 9, 27). Taigi visos šios pusės tekstų eilutės kalba apie mirtį kaip išsigelbėjimą ir palaimą, nes toks vargingas žmogaus gyvenimas nedaug teteikė žemiško gyvenimo džiaugsmo.

Dar vienas kamieno išsišakojimas yra ties D dalimi, kurioje plėtojama palaidojimo, atminties įamžinimo vieta. Čia nėra išlaikoma simetrija, dešinėje pusėje yra išraižytos 6, o kairėje 7 Šv. Rašto citatos (iš viso: 15), įkomponuotos į ovalius rėmus. Visą šią kompoziciją vainikuoja dar viena,

ant kamieno išraižyta, Biblijos citata: „Atpildas už nuodėmę – mirtis“ (Rom 6, 23). Šios ant trečiųjų medžio šakų surašytos citatos plėtoja turtingo ir neturtingo žmogaus atminimo temą. Dešinėje pusėje įrašas-epitafija: *Excidisti tibi hic sepulchrum etc. Isa. 22* („Išsikirsdinai čia sau kapą“, Iz 22, 16); aplink įrašai laurų vainikuose: *Sepultus in Mausoleo patrum suorum. 2. Par. 35* („Palaidotas savo tėvų kape“, 2 Kr 35, 24); *Defossus secures dormies, Job. 11* („Palaidotas miegosi saugiai“, Job 11, 18); *Posuerunt eu[m] super lectum suum plenum aromatibus et un; quentis meretriciis er combusserunt super eum ambitione nimia. 2. Par. 16* („Jie padėjo jį į jo guolį, pilną kvėpalų ir brangiausių tepalų, padarytų vaistininukų būdu, ir sudegino juos didelei jo garbei“, 2 Kr 16, 14); *Sepulchra eorum domus illorum in aeternum, Psal. 48* („Kapai yra jų namai per amžius“, Ps 48 (49), 12); *Absalon erexerat sibi titulum [etc.] hoc erit monimentum nominis mei 2. Reg. 18* („Absalomas buvo pasistatęs sau paminklą, <...> ir tai bus mano vardo atminimas“, 2 Sam 18, 18). Taigi šiose sentencijose yra kalbama apie turtingo žmogaus atminimą, jo kapą, antkapį ir net paminklą, kuris leidžia ilgiau prisiminti to žmogaus gyvenimą žemėje. Ši tema buvo labai aktuali ir pačiam raižinio sumanytojui Radvilai Našlaitėliui, kuris aktyviai rūpinosi savo šeimos nekropoliais Nesvyžiuje, Vilniuje ir kitur, vien pats buvo užsąkęs ne mažiau kaip 15 antkapinių paminklų²².

Kairėje pusėje įrašai žymiai kuklesniuose rėmuose, centrinis: *Ossa humiliata, Ps. 50* („Nužeminti kaulai“, Ps 50, 10), aplink jį šie du gyvačių, rupūžių, graužikų ir paukščių (varnų) apsuptyje: *Posuerunt carnes sanctorum tuorum bestiis terrae, Ps. 78* („Tavo ištikimųjų kūnus – draskyti žemės žvėrimis“); *Posuerunt morticina seruorum tuorum escas volatibilis caeli, Psl. 78* („Davė esti tavo tarnų lavonus dangaus paukščiams“, Ps 79, 2); *Iason etc. insepultos multos abiecerat. 2. Machab. 5* („[Jasonas] pametė daugelį nepalaidotų“, 2 Mak 5, 10); *Non erat qui sepeliret, Psalm. 78* („Ir nebuvo kam palaidoti“, Ps 78 (79), 3); *Accedentes discipuli Ioannis tulerunt corpus eius et sepelierunt illud. Mat. 4* („Jono mokiniai atėję pasiėmė jo kūną ir jį palaidojo“, Mt 14, 12); *Corpora eorum iacebunt in plateis civitates, Apo. 11* („Jų lavonai gulės gatvėse didžiojo miesto“, Apr 11, 8). Taigi kairėje pusėje išraižytos sentencijos kalba apie vargingą žmogaus gyvenimą, kai nėra kam

²² Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.*, 177; Tadeusz Bernatowicz, *Miles Christianus et peregrinus*, Fundacje Mikołaja Radziwiłła „Sierotki“ w Ordynacji Nieświeskiej (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1998), 128–134.

jo palaidoti, kai kūnas yra atiduodamas žemei ir jos „gyventojams“, dažniausiai lieka nežinoma arba net nepažymėta mirusiojo kapo vieta.

Kylant viršun, dar viename kamieno persikryžiuojime (E) pavaizduotos ketvirtosios medžio šakos, kurios abipus laiko po 5 (iš viso: 10) Šv. Rašto citatų, išraižytų stačiakampiuose. Jos skirtos žmogaus prisikėlimo temai. Dešinėje pusėje puošniame aprėminime išryškinta pagrindinė citata, tarsi būtų epitafinė lenta: *Omnes resurgemus 1 ad Coryn. C. 15* („Visi kelsimės“, 2 Kor 15, 52). Kiti įrašai: *In novissimo die de terra surrecturus sum Iob. 19* („Paskučiausią dieną aš atsikelsiu iš žemės“, Job 19, 25); *Educam vos de sepulchris vestris, Ezech. 37* („Išvesiu jus iš jūsų kapų“, Ez 37, 12); *Multi de his qui dormient in pulvere terrae evigilabunt, Dan 12* („Daugelis miegančiųjų žemės dulkėse atsibus“, Dan 12, 2); *Resuscitabo mortuos de locis suis et de monumentis educam illos. 4 Esdr. 2* („Prikelsiu mirusius iš jų vietų ir išvesiu juos iš kapų“, 4 Ezd 2, 16).

Kairėje pusėje – pagrindinė citata, įraižyta puošniame epitafiniame rėme: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi. 2. Cor 5* („Juk mums visiems reikės stoti prieš Kristaus teismo krėsę“, 2 Kor 5, 10), o aplink jį išdėstytos: *Rursus circondabor pelle mea, Iob. 19* („Ir vėl būsiu apvilktas savo oda“, Job 19, 26); *Ecce ego aperiam tumelos vestros, Ezech. 37* („Štai aš atidarysiu jūsų kapus“, Ez 37, 12); *Rex mundi defunctos nos in aeterna vitae resurrectione suscitabit. 2. Mach. 7* („Pasaulio Karalius amžinojo gyvenimo prisikėlime pažadins mus mirusius“, 2 Mak 7, 9) ir *Omnes qui in monumentis sunt audient vocem eius, Ioan. 5* („Visi gulintieji kapuose išgirs jo balsą“, Jn 5, 28). Šios parinktos citatos kalba apie kūno iš numirusiųjų prisikėlimą, nežiūrint į tai, kaip stipriai buvo sužeistas ar kaip jis daug kentėjo.

Raižinio viršų vainikuoja dar 12 Šv. Rašto citatų, kurios rėmina dangaus skliautą ir yra įkomponuotos puslankiu simetriškai. Gyvybės medžio viršūnę vainikuoja trimituojantis angelas, po kurio kojomis įrašas: *Surgite mortui ad iudicium* („Kelkitės, mirusieji, į teismą“). Dešinėje pusėje išraižytos citatos, kurios kalba apie žmogaus nuodėmingą gyvenimą ir jo laukiančią pragaro ugnį, tamsą ir griežtą jų teismą: *Ite maledicti in ignem aeternum, Mat. 25* („Eikit, prakeiktieji, į amžinąją ugnį“, Mt 25, 41); *Filii*

regni eiicientur in tenebras exteriores, Mat. 8 („O karalystės vaikai bus išmesti laukan į tamsybes“, Mt 8, 12); *Potentes potenter tormenta patientur, Sap. 6* („Galiūnai galingai kentės kančias“, Išm 6, 7) ir *In puncto ad inferna descendunt, Iob. 22* („Akimirksnyje nužengia į požemius“, Job 21, 13); *Quantum glorificavit se et in deliciis fuit tantum date illi tormentum et luctum. Apo. 18* („Kiek ji save aukštino ir buvo gėriuose, tiek jai duokite kančios ir gedulo“, Apr 18, 7); *Qui inventus non est in libro vitae scriptus missus est stagnum ignis, Apo. 20* („Kas tik nebuvo rastas įrašytas gyvenimo knygoje, tas buvo įmestas į ugnies ežerą“, Apr 20, 15) ir aukščiausiai – *Dilatavit inferno animam suam et aperuit os suum et descendit fortes eius et populus eius et sublimes gloriesique eius ad eum, Isa. 5* („Todėl mirusiųjų buveinė plečia savo vidurius ir atveria savo nasrus; į ją žengia jos karžygiai ir jos liaudis, jos kilnieji ir garbingieji“, Iz 5, 14). Dešinės pusės įrašai liudija apie pragarą, griežtą Paskutinįjį teismą ir kitus su pragaro vargais susijusius žmogaus sielos laukiančius išbandymus.

Kairėje pusėje, kylant nuo apačios į viršų, įkomponuoti įrašai, kurie kalba apie žmogaus išganymą ir amžinąjį gyvenimą Dangaus karalystėje: *Venite benedicti Patris mei possidete Regnum, Mat. 25* („Ateikite, mano Tėvo palaimintieji, paveldėkite Karalystę!“, Mt 25, 34); *Beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est regnum caelorum. Mat. 5* („Palaiminti turintys vargdienio dvasią: jų yra dangaus karalystė“, Mt 5, 3); *Inebriabuntur ab ubertate domus tuae et torrente voluptate potabis eos. Ps 35* („Jie gausiai geria iš tavo namų apstumo, ir tu girdai juos iš savo gėrių upelio“, Ps 35, 9). *Gaudete et exultate quoniam merces vestra copiosa est in caelis, Mat. 5* („Būkite linksmi ir džiūgaukite, nes jūsų laukia gausus atlygis danguje“, Mt 5, 12); *Hinc sunt qui venerunt ex magna tribulation etc.* („Jie atėjo iš didžio sielvarto“, Apr 7,14) ir *Absterget Deus omnem lachrimam ab oculis eorum, Apo. 7* („Dievas nušluostys kiekvieną ašarą nuo jų akių“, Apr 21, 4); *Computati sunt inter filios Dei et inter sanctos sors illorum est, Sap. 5* („Jie įskaičiuoti tarp Dievo vaikų ir jų dalis tarp šventųjų“, Išm 5, 5). Taigi kentėjusiems žemėje pasiūlomas atpildas danguje ir amžinasis gyvenimas.

Raižinio šonuose dar 5 Šv. Rašto citatos, kurios tarsi rėmina visą graviūrą ir atspindi visos kompozicijos idėją. Jos susijusios su medžio

įvaizdžiu, jo augimu, žmogaus gyvenimu ir priklausymu nuo Dievo valios. Dešinėje raižinio pusėje įkomponuotos dvi sentencijos iš pranašo Ezekielio knygos: *Ego Dominus siccavi lignum viride. Ezech. 17* („Aš, Viešpats, sudžiovinau žaliuojantį medį“, Ez 17, 24) ir *Factae sunt ei virgae solidae in sceptris dominantium, et exaltata est statura eius inter frondes: et vidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum. Ezech. 19* („Jo stiprūs ūgliai virto valdovo skeptrais ir jo liemuo iškilo tarp šakų; jo aukštumas buvo matomas tarp jo šakelių daugybės“, Ez 19, 11). Kairėje pusėje įkomponuotos dar 3 Šv. Rašto citatos: *Ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitiendi. Isa. 53* („Jis išaugo nelyginant atžala jo akivaizdoje ir kaip šaknis iš ištroškusios žemės“, Iz 53, 2); *Bonorum laborum gloriosus est fructus. Sap. 3* („Gerų darbų vaisius yra garbingas“, Išm 3, 15); *Et frondere feci lignum aridum. Ezech. 17* („Padariau, kad sulapotų sausas medis“, Ez 17, 24).

Iš viso šiame vario raižinyje yra įkomponuota 100 įrašų-citātų atskiruose įvairiai puoštuose ir smulkiomis detalėmis dekoruočiuose rėmuose. Visos jos stipriai praplečia graviūros vaizdinę dalį, yra sugrupuotos pagal prasmę, dešinė ir kairė raižinio pusės sujungtos priešybių principu. Nors citātų kiekis yra neįtikėtinais didelis, dailininkas susidorojo su šia užduotimi, pakankamai harmoningai išdėstydamas tekstus, nors kur ne kur įrašai gožia vaizdinę iliustracijos dalį arba ima dominuoti. Kita vertus, įrašų kiekis rodo paties raižinio sumanytojo Radvilos Našlaitėlio gilų Šv. Rašto išmanyimą ir sąmoningą citātų komponavimą, išryškinant jam ir tam laikui aktualią žmogaus gyvenimo žemėje temą, pasiruošimą mirčiai ir taip užsitikrinant amžinojo gyvenimo galimybę realizuojant šią žmogaus gyvenimo viziją.

Raižinio autorinės invencijos problema

Kiek išsamiau aptarus turtingą raižinio ikonografinę ir tekstinę dalis, galima matyti, kad raižinys išsiskiria iš to laiko mums žinomų grafiškos lakštų ypač gausiais įrašais. Nors jie įkomponuoti kaip gyvybės medžio lapai ir savo forma raižinys kiek primena išplėtotus genealoginius medžius, tačiau tekstų svarbos ir dominuojančio jų svorio visam raižiniui sunku nepamatyti, įrašai prideda pačiai kūrinio plastikai labai daug dėmesio. Šios

citatos buvo atrinktos ir sumanytos paties ikonografinės programos kūrėjo, erudito ir gerai žinomo LDK didiko Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio, kuris gerai išmanė Šv. Raštą, parinko citatas ir išryškino turtingo ir neturtingo žmogaus gyvenimo temą, kuri jam pačiam buvo itin aktuali. XVI–XVII a. buvo tikima, kad Danguaus karalystė yra labiau užtikrinta varguoliams, kentėjusiems žemiškame gyvenime, tuo tarpu turtingiesiems, gyvenusiems nuodėmėje – ne visada. Šis diskursas, be abejo, buvo žinomas ir Radvilai Našlaitėliui, vienam iš turtingiausių LDK giminės atstovų. Tad jo inicijuotas kūrinys liudija apie temos svarbą, kuri tarp turtingųjų buvo itin aktuali visos Europos Renesanso ir baroko laikų kultūroje²³.

Daugiausia klausimų kelia raižinio autorystė. Amsterdamo muziejuje saugomo kūrinio apraše teigiama, kad autorius yra nežinomas. Vario graviūros apačioje išraižyti parašai leidžia mums pagrįstai teigti, kad pats kūrinio sumanymas priklauso Radvilai Našlaitėliui, tai patvirtintų įrašas raižinio apačioje: *Illust. Princeps Nicolaus Christophorus Radzivilus invenit*. Galime sakyti, kad tai pirmasis žinomas šio didiko idėjos autorystės įrašas meno kūrinyje. Raižinio apačioje taip pat yra kūrinio atlikėjo – raižytojo pavardė: *Theodorus Galleus excudit*. Raižinio sukūrimo data – neįrašyta, tad galime tik kelti prielaidą, kada šis kūrinys galėjo būti sukurtas. Muziejinio kūrinio apraše yra nurodyta graviūros sukūrimo vieta – Antverpenas ir data: 1595–1633. Theodooras Galle (1571–1633) buvo labai produktyvus graveris, vedęs spaustuvininko Jano Moreto dukrą, tad daugiausia dirbo ir kūrė su spaustuvės užsakymais susijusius dailės kūrinius²⁴. Jo išraižytas *Žmogaus gyvenimo medis* siejasi su Radvilos Našlaitėlio užsakymu – jo parašytos knygos *Kelionė po Jeruzalę* spausdinimu Plantenų-Moretų spaustuvėje²⁵. Žinome, kad raižytojas Galle 1595 m. tapo Šv. Luko gildijos nariu, o raižyti graviūras pradėjo nuo 1612 m., po tėvo Philippe'o Galle (1537–1612) mirties²⁶. Žinoma, kad Radvila Našlaitėlis aktyviai su Plantenų leidykla pradėjo bendrauti panašiu metu, ieškodamas spaudėjo ne vien planuojamai

²³ Peter Howard, „The impact of Preaching in Renaissance Florence: Fra Niccolo da Pisa at Sant Lorenzo“, *Medieval Sermon Studies*, vol. 48 (2004): 29–44; Howard, „The Language of Dives and Lazarus: Preaching Generosity and Almsgiving in Renaissance Florence“, *I Tatti Studies in the Italian Renaissance*, vol. 3, no. 1 (2020): 33–51.

²⁴ *Un siècle d'excellence typographique Christophe Plantin et son officine (1555–1655)* (Paris, Bibliothèque Mazarine et al., 2020), 10, 102–104, 110.

²⁵ *Vilniaus universiteto bibliotekos Plantenai*, katalogas, sud. Vidas Račius (Vilnius, 2015), 359–362.

²⁶ *Un siècle d'excellence typographique Christophe Plantin*, 110.

5.
Theodore de Bry, „Turtuolis puotautojas“, in:
Jean-Jacques Boissard knygos *Theatrum vitae*
humanae, 205

Rich man feasting, in Jean-Jacques Boissard's
book *Theatrum vitae humanae*, 205

knygai išleisti, bet ir LDK žemėlapiui išgraviruoti ir išspausdinti²⁷, nes tik nyderlandų spaustuvinė visoje Europoje galėjo įgyvendinti tokio dydžio ir apimties žemėlapių spaudos darbus. Radvilos Našlaitėlio knyga *Kelionė po Jeruzalę* buvo atspausdinta 1614 m., o didikas mirė 1616 m. pradžioje. Tai gi aptariamasis ražinys jo iniciatyva galėjo būti įgyvendintas preliminariai tarp 1612 ir 1616 metų.

Didžiausia mįslė aptariamame ražinyje lieka jos autorius. Ją įminti mums leidžia minėtoje poemoje jėzuito Mato Nevés trumpas ražinio apibūdinimas, pateiktas pasveikinimo poemoje „Radvilų kilimas“ (1604). Kūrinyje sveikina naująjį Vilniaus vaivadą Mikalojų Kristupą Radvilą, ir aptaria jo meno kūrinį, tad verta pacituoti poemos 679–699 eilutes:

Kaip išausti kitas Nesvyžiaus vietas ir šventoves,
680 | Mus pamokyt galės kartografas, šio meno žinovas.
Toks Makovskis yra, jis varyje atvaizdus kuria,
Jis kunigaikščio lėšomis, jo paragintas puikiai išraižė Lietuvą,
jos žemes ir žemėlapyje pavaizdavo.
Jo menu taip pat sukurtas Gyvenimo Medis,
685 | Šią idėją aštrus kunigaikščio protas sumanė.

²⁷ Tadeusz Chrzanowski, *Działalność artystyczna Tomasza Tretera* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo naukowe, 1984), 209.

Tai nuostabus reginys, pamaldumą rodantis sielos,
 Žmogišką lemtį ir atmintį, ir paskutiniąją ribą.
 Simboliais čia išreikšti įvairūs gyvenimo ryšiai,
 Dieviško žodžio svarbiausias tiesas jie mums atgaivina.
 690 | Juk gimimas skirtybių gyvenimo dar neparodo,
 Išskiria žmonės. Mirtis ta pati kiekvieną ištinka,
 Bet pagarba po mirties ir kapas, deja, nevienodas.
 Tik paskutiniojo teismo dienoj visi sušaukti bus,
 Bet teisėjo sprendimas rūstus ir vėl juos išskirstys.
 695 | Tie laimingi, kuriuos šis rūpestis nuolat kamuoja,
 Ir laimingas Medis, nešas vaisių savo žiūrovams,
 Dar laimingesnis šio Medžio autorius ir įkvėpėjas.
 Šiam kilime gyvuos ir Medis, ir jo sukūrėjas,
 Jie abu verti ir lauro, ir amžino kedro.²⁸

Mato Nevės poetinio teksto „Radvilų kilimas“ eilutės nekelia abejonų, kad šio raižinio autorius yra raižytojas Tomas Makovskis (1575–1630), ilgą laiką dirbęs pas Radvilas, sukūrė vieną iliustraciją jo knygai *Kelionė į Jeruzalę (Hierosolymitana peregrinatio, 1601)*, išraižė Vilniaus, Nesvyžiaus, Gardino ir kitų miestų panoraminius vaizdus, parengė pirmąjį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapi (išleistas 1613), išraižė kitus gerai žinomus grafikos kūrinius²⁹. Tai, kad Radvila Našlaitėlis pats sumanė šį raižinį, tiksliai atsispindi ir cituotame Nevės kūrinyje: „Jo [Makovskio] menu taip pat sukurtas *Gyvenimo Medis*, [šią idėją aštrus kunigaikščio protas sumanė.“ Jei tikėtume amžininko žodžiais, būtent Makovskio išraižytas kūrinys yra arba neišlikęs, arba mums iki šiol nežinomas ir dar galbūt neatrastas. Minima Makovskio graviūra turėjo būti sukurta prieš 1604 m., nes ją jau mini panegirikos autorius. Tai, kad kalbama apie šį kūrinį, mes atpažįstame pagal aprašytą jo turinio idėją, kurią nors trumpai, bet tiksliai perteikė Nevė:

²⁸ Matas Nevė, „RADVILŲ KILIMAS, stropiai pasirengus išaustas ir Radvilų giminės istoriją vaizduojantis“, in *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 40 (2015), 238.

²⁹ Daugiau apie dailininką Tomą Makovskį žr.: Tojana Račiūnaitė. „Tomo Makovskio graviūros. Autorinė invencija ir emblemiškumas“, in *Europos dailė: Lietuviškieji variantai* (Vilnius: Leidybos centras, 1994), 65–76; *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1, XVI–XVIII a., sud. Aistė Paliušytė (Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 2005).

[t]ai nuostabus reginys, pamaldumą rodantis sielos, [ž]mogišką lemtį ir atmintį, ir paskutiniąją ribą. Simboliais čia išreikšti įvairūs gyvenimo ryšiai, Dieviško žodžio svarbiausias tiesas jie mums atgaivina. Juk gimimas skirtųjų gyvenimo dar neparodo, [i]šskiria žmonės. Mirtis ta pati kiekvieną ištinka, [b]et pagarba po mirties ir kapas, deja, nevienodas. Tik paskutiniojo teismo dienoj visi sušaukti bus, o teisėjo sprendimas rūstus ir vėl juos išskirstys.

Tad kyla klausimas, kiek Antverpene dirbęs raižytojas sekė Radvilos Našlaitėlio idėja, o kiek turimu Makovskio raižiniu (piešiniu), kaip galimu pirmavaizdžiu, kurio mes nežinome? Nes šiuos abu kūrinis mažiausiai skiria apie 10 metų. Tai tolesnio tyrimo klausimai, kuriuos galėtų išspręsti platesnis ir gilesnis paties LDK dirbusio dailininko Makovskio kūrybos tyrimas.

Apibendrinimas

Trumpai aptarę šį grafikos kūrinį, matome, kad jo ikonografija yra labai išplėtotą ir apima keletą su žmogaus gyvenimu susijusių temų – gimimas, turtingo ir neturtingo žmogaus gyvenimas, mirtis ir laidotuvės, kūno prisikėlimas ir amžinasis gyvenimas danguje. Pagrindinis kūrinio jungiamasis ikonografinis elementas – „gyvenimo“ medis, šaknimis įaugęs į žemę ir plačiai išsišakojęs, o ant šakų, tarsi medžio lapų, gausiai iliustruotas įrašytomis Šv. Rašto citatomis.

Šv. Rašto citatomis yra pagrindžiamas dailės kūrinys, konceptualiai ir vizualiai išskiriant su turtingo ir neturtingo žmogaus gyvenimu susijusius pavyzdžius. Neturtingo žmogaus gyvenimo pavyzdžiu pasirinkama biblinio Lozorijaus figūra – ištikimo Dievo tarno, kuriam buvo siųsti visi įmanomi kančios ir vargo išbandymai. Kūrinyje išraižytos citatos taip pat demonstruoja raižinio sumanytojo išsilavinimą, erudiciją, kartu ir gerą Šv. Rašto pažinimą. Kūrinys, be to, parodo ir pačios temos aktualumą raižinio sumanytojui ir tam laikui.

Platesnis raižinio tyrimas atskleidė užsakovo poreikį turėti aukšto meninio lygio dailės kūrinį, kuris buvo užsakytas Antverpene, garsiamoje spaudoje ir vario graviūrų raižymo centre. Kūrinio autorystės klausimas,

pakartotinio (?) atlikimo (perraizymo) poreikis lieka neatsakytas, tačiau galima kelti daugiau klausimų, ar egzistavo poemoje minimas Makovskio sukurtas pirmasis raižinio variantas? Jei taip, kodėl jis netenkino užsakovo? Koks šio raižinio likimas?

Raižinio idėja pateikia savitą originalų *Žmogaus gyvenimo medį*, kurio kamiene per augimo išsiskyrimus ir susikirtimus yra atskleidžiama žmogaus gyvenimo įvairovė ir skirtingumas, o kartu ir žmogiškosios prigimties vienodumas (tapatumas) jo gimties ir mirties valandą.

Ikonografiškai nagrinėjant ir plačiau pristatant Lietuvos menotyros akiratyje beveik nežinomą dailės kūrinį, atskleistas ir parodytas XVII a. istoriografijoje užfiksuotas šio kūrinio idėjos perteikimas Mato Nevės poetinime kūrinyje „Radvilų kilimas“ (*Aulaeum Radzivilaeum*, 1604). Tai yra vienas iš nedaugelio Lietuvos meno istorijos pavyzdžių, kai per poetinį žodį yra išskleidžiama pagrindinė dailės kūrinio idėja, paminint ir jos autorių. Šis pavyzdys gali būti naudojamas kaip vienas iš konkrečių dailės istorijos pavyzdžių, kai kūrinys yra susiejamas su savalaikė tekstone medžiaga.

Šią vario graviūrą – Antverpene išraižytą grafikos kūrinį – galima laikyti vienu iš užsakovo vaizduotės realizavimo pavyzdžių, kuriame atsispindi pirminės kūrinio idėjos ir jo galutinio įgyvendinimo rezultatas per šią bendradarbiavimo grandinę: užsakovas – autorius – sumanytojas – raižytojas – spaudėjas.

Gauta ——— 2022 09 29

Spausdinti šaltiniai

- [Boissard, Jean-Jacques]. *Theatrum Vitae Humanae. A I. I. Boissardo Vesuntino conscriptum, Et à Theodoro Bryio artificiosissimis historiis illustratum...* Excussum typis Abrahami Fabri... impensis Theodori Bryi... [Metz], 1596.
- Nevė, Matas. „RADVILŲ KILIMAS, stropiai pasirengus išaustas ir Radvilų giminės istoriją vaizduojantis“. In *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 40, 211–242. 2015.
- Panegyrica illustris[i]mo domino d. Nicolao Christophoro Radzivilo S. R. I. pfincipi], Olycen[si] et Niesvisien[si] duci, comiti a Szydlovicz et Mir; etc. etc., post auspiciatissimo initum Vilnae palatinatum, ab eiusdem ill[ustriss]imi domini perillus-tribus nepotibus d. Nicolao Christophoro, d. Ioanne Alberto, d. Alberto Stanislao Radzivilis, et quibusdam aliis bonarum artium cultoribus, nomine totius Academiae Vilnensis Societatis Iesu, summa fide et observantia D. D. Vilnae: Academicis Societatis Iesu Typis, Thomas Levicki Cracovien[sis], A. D. MDCIV [1604].*
- THEATRVM HVMANAE VITAE Theodori Zvingeri Bas. Tertiatione Nouem Volvminibus locupletatum, interpolatum, renouatum Jacobi Zvingeri Fil. recognitione plurium inprimis recentiorum Exemplorum auctario, Titulorum & Indicium certitudine ampliatum Cum quadrigemino Elencho, Methodi scilicet, Titulorum, Exemplorum, Rerum & Verborum. non sine Privilegiis. Basileae, per Sebastianvm Henricpetri, [1604].*
- [Vries de Vredeman, Hans]. *Theatrum vitae humanae. Aeneis tabulis per Io[ann]us] Phrys[ium] exaratum.* Antverp: Petrus Balten, 1577.

Literatūra

- Almond, C. Philip. *Za grobem: Historia życia po śmierci.* Przetłoczyła Anna Kunicka. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2017.
- Bednarska, Jadwiga. *Z dziejów Polskiej ilustracji panegirycznej pierwszej połowy XVII wieku. Cz. 2: Problematyka stylistyczno-formalna Polskiej panegirycznej ilustracji książkowej.* Katowice: Muzeum Śląskie, 2005.
- Bernatowicz, Tadeusz. *Miles Christianus et peregrinus. Fundacje Mikołaja Radziwiłła „Sierotki“ w Ordynacji Nieświezkiej.* Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1998.
- Chrzanowski, Tadeusz. *Działalność artystyczna Tomasza Tretera.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo naukowe, 1984.
- Cottrell, Philip. „Vice, Vagrancy and Villa Culture: Bonifacio de' Pitati's „Dives and Lazarus“ in Its Venetian Context“. *Artibus et Historiae*, vol. 26 (2005): 51, 131–150.
- Hollstein, F. W. H. *Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts*, ca. 1450–1700, vol. IV, Amsterdam, 1951.
- Howard, Peter. „The impact of Preaching in Renaissance Florence: Fra Niccolo da Pisa at Sant Lorenzo“. *Medieval Sermon Studies*, vol. 48 (2004): 29–44.
- „The Language of Dives and Lazarus: Preaching Generosity and Almsgiving in Renaissance Florence“. *I Tatti Studies in the Italian Renaissance*, vol. 3, no. 1 (2020): 33–51.
- Lietuvos dailininkų žodynas.* T. 1, XVI–XVIII a. Sud. Aistė Paliušytė. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 2005.
- Moisan-Jabłońska, Krystyna. *Obraz Czyścica w sztuce polskiego baroku. Studium ikonograficzno-ikonologiczne.* Warszawa: Wydawnictwo naukowe Semper, 1995.
- Paknys, Mindaugas. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* Vilnius: Aidai, 2008.
- Praz, Mario. *Studies in Seventeenth-Century Imagery.* Rome: Edizioni di storia e letteratura, 1964.

- Račiūnaitė, Tojana. „Tomo Makovskio graviūros: autorinė invencija ir emblemiškumas“. In *Europos dailė: Lietuviškieji variantai*, 65–76. Vilnius: Leidybos centras, 1994.
- Račius, Vidas, sud. *Vilniaus universiteto bibliotekos Plantenai*, katalogas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
- Ramonienė, Dalia, sud. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- Seneka, Lucijus Anėjus. *Laiškai Lucilijui*. Iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė. Vilnius: Tyto alba, 2007.
- Šventasis Raštas. Senasis Testamentas*. Iš lotynų kalbos vertė arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas, 3 t. Vilnius: Vaga, 1990.
- Ulčėnaitė, Eugenija. „RADVILŲ KILIMAS: barokinė didikų Radvilų kilmės prezentacija“. In *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 40, 203–210. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.
- Un siècle d'excellence typographique Christophe Plantin et son officine (1555–1655)*. Paris, Bibliothèque Mazarine et al., 2020.

Summary

Mikołaj Krzysztof “the Orphan” Radziwiłł and the *Arbor Humanae Vitae*: Reflections on Human Life

Jolita Liškevičienė

Keywords: iconography, theatre of human life, graphic art of the first half of the 17th century, Mikołaj Krzysztof “the Orphan” Radziwiłł, Theodor Galle, Tomasz Makowski.

The print *The Tree of Human Life (Arbor Humanae Vitae)* is distinguished by its size and rich textual and iconographic material. It combines several iconographic themes – the tree of life, a comparison of a rich man’s and a poor man’s life based on the text of the New Testament (Lk 16, 19-31), and the themes of death and eternal life. These themes are intertwined and related to separate periods of human life (birth, life, death and eternal life), and the engraving itself is embellished with numerous quotes from the Holy Scripture. In total, the copper engraving has a hundred (100) inscriptions-quotes, which expand its visual part and are grouped semantically, while the right and the left sides of the engraving are connected according to the principle of opposites. Though the number of quotes is incredibly large, the artist successfully “dealt” with this task, creating a relatively harmonious composition, even though in some places the inscriptions infringe on the visual part of the illustration or overshadow it. On the other hand, the amount of the inscriptions shows that the author of the engraving, Mikołaj Krzysztof “the Orphan” Radziwiłł, was well versed in the Holy Scripture and arranged them consistently, bringing out the theme of earthly life relevant for that time, and introducing a vision of eternal life. The iconographic analysis of the artwork that has barely caught the attention of Lithuanian art researchers shows its relation to the poetic work *The Rise of the Radziwiłłs (Aulaeum Radzivilaeum, 1604)* by Mathias Nevius.

It is one of the very few examples in the history of Lithuanian art when the main idea of the artwork and the name of the author of its drawing/engraving? (Tomasz Makowski (1575–1630)) is conveyed through the poetic word. This engraving created in Antwerp illustrates the cooperation between the author of the idea, magnate Mikołaj Krzysztof “the Orphan” Radziwiłł, and his engraver Theodoor Galle who embodied his client’s vision.